

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

December' 8. 1840.

49. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vajda Péter Dalhona, II-d. füzet. — Buda és Pest' orvosi helyirata D. Schlesingertől. — Három rentbeli válasz a Tud. Gyűjteménynek. Vége (*Vajda*). — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

Dalhona. Irtta Vajda Péter. Második füzet).*
Pesten, a' szerző és Eggenberger Józsefnél. 1839.
N12r. VIII és 209 l. Felínen, füzve 1 ft 30 kr
cp. Négy füzet' előfizetési ára 4 ft cp.

E' füzet két beszélyt foglal magában: a' Mágusleányt és Atila' halálát.

A' Mágusleányt (megjelent az 1838. Hajnaltan **) az osztályok' elzárkozásának kárait tünteti ki. A' szerző ismét távol kort és földet választta mezőül, részint hogy szabadabban mozoghasson, részint hogy a' társalgási apróságokban ne botoljon, mellyeket nálunk igen nehéz megtanulni: így minden nyügtől menten át adhatá magát legmerészebb szárnyalató képzelődéseknek 's világot teremthete, mellynek diszítványai az ég és föld, szerepvivői emberlények búval és örömmel, a' béke' áldásai 's harc' vihari között, hajlandósággal és szeretettel, vagy haraggal és gyü-

lölséggel egymás iránt. 'S tagadhatlan, hogy így a' társas élet' rögzött, csaknem természeté vált szokásaiba kevesebbé ütközhetünk, 's költői elragadtatásunk- 's ábrándozásainknak mi sem áll ellent egyéb, saját, többé vagy kevesebbé korlátozott, tehetségünknel.

De azon kívül, hogy efféle költeményekhez a' legmagasabb költői lángész kívántatik, még ez is igen hamar kimerül 's egyhangúvá lesz képeinek 's jellemeinek általánosságával; rendszerint hibázik benne a' föld', kor', nemzetiség' zamata; bűnben 's erényben az emberi szív' legmélyebb rejtekei nem tárulnak fel; hibáznak a' gyengébb árnyzatok, mellyek az emberi arc' ezerféleségéhez szükségesek; a' költő megfosztja művét a' változatoság' bájaitól, épen úgy, mint a' valószínűségi; lábai, mint a' léghajózóé, elhagyják a' földet, 's előtte a' világ egy nagy képpé olvad, mellyben az ember, ezen reánk nézve érdekes kicsinyiség, homályos egyalakuságban enyészik el. Ebből látni, hogy az élet' földetöli távozást mindig igen drágán fizetjük meg, 's hogy ahhoz, ha egyszer másszor kirepülni mertünk is, mind inkább vissza kell törekednünk, 's még magasb eszméinket is az

*) Az első füzet' bírálatát lásd idei Figyelmezőnk' 27. számában. Szerk.

**) Vess össze e' beszély' bírálatát az 1838ki Figy. 41. s. köv. szel. is. Szerk.

élet' szokott és ismeretes képeibe öltöztetünk. Ez által művünk hasonló lesz a' jó fordításhoz, melly ha nem szolgálilag is (ezt a' művészet tiltaná), de híven 's érthetőleg magyarázza az eredetét: a' világot tudniillik és az életet.

A' szerző jelen művének, mint más e' neműeknek, a' vallási különösségek által akart némi szint adni. A' nagy közönség nehezen fogja megítélhetni, mennyire hívek festései, 's e' részben ment a' megrovatástól, de másfelül épen ez von le sokat a' munka' érdekességéből; mert ha ismeretlen világot akarunk festeni, annak egészen mélyéből kell meríteni, hogy az olvasó bele tekinteni méltónak tarthassa. 'S az az, mi a' keleti élet tökéletes ismerete 's avatottság nélkül lehetetlen.

A' beszély' tartalma következő: Yladdana, Abaczes mágusz' leánya, 's Arhaddon vitéz szeretik egymást, 's ez lerakja zsákmányait az öreg mágusz' lábainál jegyajándokul Yladdanának, kit tőle feleségül kér. Az öreg szigorú elveinél fogva leányát katonának adni nem akarja, 's hűséget követel tőle egy a' harczban megölt máguszfiúhoz, kinek általa eligérve volt. Azonban fiának paizsát hozzák, ki szinte harczban öleték meg, 's az öreg fiának estén elszomorodva, de egyszersmind vigasztalást lelven abban, hogy a' családi paizs megmentetett, fogadást tesz, leánya' ellenvetéseinek daczára, hogy a' paizs' kivívójának adandja leányát, 's kéri magát hozzá vezetetni. A' paizs' általadója Arhaddonhoz vezeti. A' meglepetett öreg, ki leányát előbb Arhaddonnak megtagadá, 's imént ismeretlenül megígéré, 's ügyességgel úgy segít a' dolgon, hogy utóbbi fogadását egy súlyos feltétellel nehezíti: hozza meg a' paizson fia' megölojének, Burzan Aglennek fejét Arhaddon, 's a' leány övé lesz. A' leány e' feltételt kegyetlennek tartja; de Arhaddon bizik 's csatára megyen. A' nép az alatt Toglokpurba költözik. A' csata változó szerencsével foly. Arhaddon vitézül harczol; mind e' mellett visszavernek a' parsok a' tatároktól. A' népnek Toglokpurból Delhibe kell általköltözni. Toglokpurt a' tatárok földig rontják. Arhaddon felől szép hírek jönnek, végre követ érkezik, ki az Arhaddonra bizott paizson Burhan Aglen' fejét hozza; de a' győző or kéztől nyert sebében haldokol, 's utóbb szeretője' karjai közt kimúlik.

Dühös harcz támad újra. Yladdana kétségbeesetten rohan el atyjával, 's férfiruhában Arhaddon sátoránál küzdve megöletik.

A' beszély egyszerű és világos szerkezetű; de kivitele nem olly szerencsés. Igen sok új divatú érzemény 's néhol kifejezés is csúszott az egyszerű 's ünnepélyes beszédek közé, mi azon kívül hogy rosszul illik össze, jellemtelenné teszi a' conversatiót, 's nagy részt megfosztja költőiségétől. Ezen egyöntetűség' hiánya az előadásban az leginkább, mi az olvasóra zavarólag hat.

Hibásnak tartja bíráló a' máguszcsalád paizsának leírását is: „Markaikban éjszakát tartanak, szemeikből éjszakát néznek ki“, az illy, különben is merész, képek szobrászilag nem ábrázolhatók. Illyenekben legjobb mester az öreg Homerus: ő soha sem fest a' vértnek lapjaira képeket, mellyek anyagilag ki nem állíthatók.

Egyébiránt itt is vannak magasb ihletű helyek, a' szerzőnek kiválólag szelid érzeményeivel; de hibáznak az erő' és balság' hatóbb és setétebb színei: a' fénynek nincs elég árnyékoldala.

— Atila' halála, beszély, folytatása az I. füzetbelinek, nagy részben Daghur' oktatásai-val elborítva, ki maga is Hadúr' papjának fia, miután a' nevezetesb világrészeket megjárta, tanult, tapasztalt; új elvekkel tér meg, új istennel, ki nem szakad ketté, mint eddig tartatott, béke 's had' urává, hanem ura mindennek, egy 's eloszthataián. Atila vele Rómánál ismerkedik meg, mellyet nagylelkűségből megkimél, 's nyílt, szabad, okos beszédeinél fogva megkedveli. Visszatérve, magával hozza őt, 's miután kihallgatá, szabadságot 's módot nyújt neki az új tant, új vallást terjesztetni. Daghur, igaz névvel Szüfi, ki megjárta Persiát, Indiát, Aegyptust, tudományt hozza, hogy azt nemzeténél meghonosítsa. Sokat értekezik előlegesen Atilával, utóbb nyílt helyen az egész nép előtt Hadúr' papjaival, kik alattomos, de dühös és átalkodott ellenségeivé lesznek. A' béke' papjai, és sokan a' nép közül hozzá állanak. Ő a' két isten helyett Mózes' és a' keresztények' istenét ajánlja, 's a' béke' és had' pártjainak ellentőrekvéseit, 's örök viszátkodásait, mellyeknek Buda áldozata lön, gyakorlatibb 's hasznosabb tannal kívánja fölváltani, melly ebben áll: Fordítsa a' nép figyelmét saját belsejére; az ifjak ne csak

testi, hanem szellemi nevelést is nyerjenek; mindkettőt együtt, arányosan; a' nép ne éljen rablásból, hanem saját munkája után; ne legyen hódító, idegen országok' dűlője; de bátor és elszánt, ha hazáját megtámadók ellen védeni kell. 'S ezek nemcsak mondva vannak: tanítványai, kik ismeretekben minden egyebet fölülmulnak, egyszersmind a' legügyesebb vívók.

Mi ezen oktatásokat illeti, semmi kifogás ellenök; de ha túl teszszük is magunkat azon, mi egy kissé merész gondolat, hogy a' harcaiban 's hódításaiban olly nagy és szerencsés Atila, egyszerre megfordul 's béke' fejlődésévé szelídül, az előadással nem lehet megelégednünk. Biráló azt hiszi, hogy a' ki új vallást akar alapítani, annak vagy igen világosan az értelemhez kell szólani, ha mivel népéhez szól, 's ha vallása társulati (socialis) javításokat foglal magában; vagy, mint itt talán inkább volna helyén, a' képzelődéshez, magas ihletettséggel 's ragyogó képekkel. Itt az istenről 's világróli eszme száraz etymologiai magyarázatokkal van közbe szakasztva, 's e' nagy és érthető szó: *természet*, majd *termő zat*, *termő zet*, majd *zat* idegen 's ismeretlen szavak' erőltetésével elhomályosítva: mind igen csekély pötlék a' fényesebb, érthetőbb, 's a' szerző állítása szerint meggyökerezett had 's béke' isteneiróli eszmék' kiirtására. E' mellett a' beszély lassan halad elő, a' jellemek elhanyagolva, és csak árnyék-ként tűnedeznek elő. Így e' beszély sem szerkezete, meglepő helyzetek, sem hőseinek jellege, sem végre bár melly helyes és tanulságos tartalmának érdekessége által nem ajálkozik; pedig ezek közül valamelyik okvetlen megkívántató, hogy azt az olvasó figyelemmel kíséresse végig. Maga Atila nem a' nagy hódító, nem a' bel 's kül viszályok fölött vas kézzel örökös fejedelem, hanem mint reformator 's szerelmi hős áll előttünk: mi csekély, 's különböző azon Atilától, kit a' világ' történeteiből ismerünk. A' rendkívüli ember minden beszédeire, tetteire, viszonyaira lelkének saját bélyegét üti fel. Illyennek ismerjük a' hozzánk legközelebb álló Napoleont. Ha miveltség nem is, de magas értelmiség, szilárdság és tetterő mutatkozzék abban, mit Atila tesz, méltóságos egyszerűségben, mellyről dicsértetik. Az egyszerűség itt

is megvan, de hibázik a' világot szemjuzó, 's annyi népet megigázott hódító lélek.

A' történet egyébíránt rövid. Daghur' tanai mind inkább terjednek, még a' hölgyeknél is, kik közül Zelidma, Manszub' leánya, szerelmese, utóbb jegyese lesz. E' közben jó Hersik, a' burgundi fejedelem, Hildegundával, ki atyja' unszolásainak végre engedve, nejevé kész lenni Atilának; de csak hogy boszút állhasson Waltherért, kinek harczbani megöletését Atila' fortélyának tulajdonítja. Azonban Daghur Hildegundának is igen megtetszik, 's ez bizodalommal járul hozzá, hogy szándéka felől, mellyet homályosan sejtet, véleményét kikérje. Daghur' engesztelő szavaira lemond Hildegunda a' gyilkolásról, 's Daghur megígéri, hogy Atilától megszabadítja. Atila megértvén, hogy Hildegundától gyűlöltetik, lemond kezéről. A' lázbeteg Hildegunda kivallja Daghur iránti szerelmét, mire nagy-lelkü csere történik: Zelidma Atila' jegyese, Hildegunda Daghuré lesz, 's a' kettős menyekző Atila' kastélyában tartatik. — Említeni kell, hogy Daghur megtalálta atyját, Elkhánt, kit az öröm meggyógyit tébolyodásából. Míg e' viszonyok fűződnek, Hadúr' papjai elhatározzák Daghurt, hatalmok' megrontóját, megölni, a' menyasszonyoknak szánt lakostályt elcserélni, hogy Atila ne Zulidmát, hanem a' hatalmas Hersiknek leányát kapja nőül. Atila hevítő italt vesz kezökből, 's eltávozik a' lakomából. Most a' sor az ifju Arhalán volna, kit Hadúr' papjai közt a' sors ért, hogy Daghurt meggyilkolja; de ezt Daghur' jeles személyessége lefegyverzi: ő magát öli meg Daghur helyett. E' zavar után Daghur menyasszonyát keresi fel, de helyette bámulatára Zelidmát találja. Kis idő múlva jó Hildegunda, ki a' rajta eszméletlenül erőszakoskodott Atilát meggyilkolá. Daghur visszajed 's elvonul a' gyilkos menyasszonytól, 's ez kétségbeesetten a' folyamba ugrik, hol az utána rohant Elkhánnal együtt elmerül, Daghur és Hersik egymás' karjain sírnak.

A' nyelv általában világos, tiszta, és szabatos; de az előadás a' társasági jelenetekben részint új divatú, részint gyermekesen őszinte, 's ez az őszinteséget, melly itt helyén volna, nem pótolja ki. De ha e' beszély a' kevesbbé sikerültek közé tartozik is, van ebben is, mint minden műveiben, mi a' szerző-

nek dicséretére szolgál. Vajda minden műveibe lelkét leheli át: szelíd emberiség, éretnyes szabadság az oltár, mellyek' zsámolyához ő ismereteit, keble' legszentebb érzeményeit rakja le. Igazság és nemeslelkűség az, mit ő meggyökereztetni ohajt, 's ha művei az európai literaturát ismerőkre nézve hatással nem mindenkor bírhatnak is; de bírnak azon osztályra, melly keveset olvasott, 's azt is csak magyarul. 'S ez osztály tőle nem fog rosszakat tanulni, nem vezetetik vissza babonákba, hanem elkészítetik olly eszmék' fontolgatására, mellyekről még eddig keveset, vagy épen nem gondolkozott; csakhogy, ha a' szerző e' czélnak tökéletesen meg akar felelni, kerülnie kell az apró nyelvbéli különködések, mellyeket elvéve, nyelve általánosan érthető, ép 's a' népnek való. 32.

Helyirat.

Medicinische Topographie der königl. Freistaedte Pesth und Ofen. — Eine von der löbl. medicinischen Facultaet zu Pesth gekrönte Preisschrift. Verfasst von J. Schlesinger, D. d. Med., Magister der Geburtshilfe und Mitgl. d. med. Facultaet zu Pesth. N8r. VIII és 173 l. Megbízott könyváros Kilián és társa. Ára 2 ft cp.

Ez a' második orvosi helyleírás, melly három év alatt megjelent, Buda-Pest szomszédvárosokat tárgyazva. Az elsőt, mellyről az 1838ki Figyelmező 17, 20 és 22ik számaiban emlékezett, D. Jankovich adá ki 1838-ban, a' második, szóban levő, 1840ben jelent meg Schlesinger urtól. Emez egyszersmind pályamunka, melly a' pesti orvosi kar által 1835ben föltett jutalomkérdésre versenyzett, a' díjt elnyeré, 's már ezen okból is különösebb figyelemre méltó.

Az előszóban azt mondja szerző, hogy az orvosi kar díjhirdetése által sarkaltaték e' munkára, hogy föladata' nehézségeit jól ismerve csak bizonyos félelemmel fogott a' dologhoz; de azon körülmény a' másik oldalon, hogy majd 25 évig szemtanuja volt a' két város fejlődésének, és így a' helyviszonyokkal eléggé ismeretes, nógatá őt a' pályázásra 's a' kérdés fejtegetésére. Véleményünk szerint ez nem elegendő ok, orvosi helyiratot adni. A' tisztelt szerző úr még csak harmincz és néhány évü, tehát már ötödik évében hozza

kezde a' fürkészet és vizsgálathoz. És csak 1832ben koszoruztatván orvossá, mint fiatal orvos gyakorlati pályája' első éveiben mi és mennyi figyeleteket tehete e' tekintetben? — Azt mondja továbbá szerző, hogy a' főnemlített két munka egykoru, ugyan azon időben készült, tehát az elsőbbség érdeme egyiket sem illeti. Ez nem látszik észtanilag gondoltnak; mert az előbb megjelent aligha az elsőség nevét is meg nem érdemli. Melly időben dolgoztak a' szerzők munkáikon, mindegy a' közönségnek. D. Jankovichnak a' Figy. 34-d. 's a' budai német újság értesítője' 67. számában közölt ellenovása azt tanúsítja, hogy azon táblák, mellyeken a' vizek vegyoldása, 's az időjárás észrevételek találtatnak, némelly más helyekkel együtt az ő munkájából vétettek át D. Schlesingerébe, tehát a' két munka alig lehet ugyan azon időbeli. ÓBudát kihagyá a' szerző helyleírásából, mert, úgymond, az orvosi kar' jutalomkérdéséhez szabta magát, melly (a' budai német újságban 1835ről) azt mondja: a' két város érintessék meg. De az említett újság' 56. számában, hol a' jutalomkérdés elő van adva, azon mondat épen nem jön elő. ÓBuda olly természetesen összefüggő egészet képez Buda vára 's városával, hogy csak igazgatási és törvényszéki tekintetben lehetnek egymástól elválva, nem pedig orvosiiban. És valóban, a' járványok és más betegségek alakok, valamint a' körszülő okok is akadálytalanul vándorolhatnak át ÓBudáról Budára és megfordítva. Ha szerző az iverk számát akará csökkenteni, sokkal kevesebb érdekes tárgyakat hagyhatott volna ki, milylenek a' 2. lapon előhordott 9 mocsár, mellyek semmi esetre sem olly természetiek, hogy nagy befolyást gyakorolnának Pest lakói' egészségére; továbbá a' 15. lapon említett, Duna medrében létező héforrások, mellyek csak igen csekély víznél láthatók és épen semmi hasznot nem hajtának. — A' szerző maga megvallja, hogy a' helyleírások sokkal hasznosabbak és kimerítőbbek volnának, ha orvosi társulatok által készítetténeek. Mi e' tekintetben egészen a' szerző véleményén vagyunk. Az orvosi helyleíráshoz annyi 's olly különböző tárgyak tartoznak, hogy egyes ember, még az első lángész is, alig képes azokat eléggé alaposan kezelni. Annál igazabb ez a' két városról, mellyek egyikében nagy gyakorlatot üzhet valaki, de akkor azután

annál kevesebbé bocsátkozhatik gyakorlatba a' másik félen. Azon orvos pedig, ki egy két kóresetből mindjárt általános következtetést von le, épen nem alkalmas a' szóba vett célra. A' tárgyak sorának elrendezésében, valamint az egész könyv' elintézésében e munka egészen hasonlít D. Jankovich' előbb megjelent munkájához, mit csak így magyarázhatni meg, hogy D. Schl., mint a' budai német ujság értesítőjében (68. sz.) meg is vallja, miután kéziratát az orvosi karnak 1837-ben benyújtá; azt másfél év után azon megjegyzéssel kapta vissza, hogy nézze újra át, tegye meg rajta a' szükséges javításokat 's általában szűkebb határok közé szorítsa (ha t. i. hibául tulajdoníthatni valamely munkának, hogy 150 irott ívre terjed), melly alkalommal ő D. J. munkáját használta. Általában megjegyzendő még, hogy a' szerző leírásában csak a' történeti esetek előszámlálatára idegen munkákból, és a' már főnállók előadására szorított; míg csak igen ritkán és inkább hízolóleg mint megrovólag jegyzé ki, hogy ez és amaz jobban lehetne 's jobbnak kellene lennie, — mi okból igen kellemetlenül nélkülözzük sok helyen az orvosi helyleíráshoz annyira megkívántató, részrehajlás nélküli nyíltszívűséget. Ha ki nem bátorkodik a' létező hiányokat megróni, legalább ne vegye őket ótalma alá. Épen nincs itt helyén a' kegyvadászat, a' captatio benevolentiae. A' munka folytában többször visszatérünk erre. Még az is megjegyzendő, hogy a' figyelmes és a' helyi viszonyokkal ismeretes orvos e' munkában, melly részint a' vizár előtt iraték, minthogy e' gyászos idő óta a' két város helyviszonya, főképen a' házak és lakosok' számára és más intézetekre nézve, sok változást szenvedte, minden pillanatban ellenmondásokra talál, mit a' szerző csak némi figyelem mellett is könnyen mellőzhetett volna, minthogy az eredeti munkát későbbben jó formán megváltoztatta.

Az első szakasz Pest városa' fekvését tárgyalja, kiterjedése' határait és geognosticáját. E' szakasz' jelesebb pontjai a' következők: Pest a' legnagyobb és virágzóbb város magyar hazánkban, a' Duna bal partján fekszik, Budával szemközt, homok területen. A' város és határának kiterjedése 28,861 holdat mér. Legmagasabb pont benne a' kőbányai hegység, legmélyebb a' Rákos hosszában me-

nő rétség. A' városban lévő legmagasb és mélyebb pontok nem hozatnak föl. Pest környékén kilencz mocsár emlittetik meg, 's az Orczykerti mestereséges tó is ide számláltatik. Ezen úgy nevezett mocsárok, mint már felebb megjegyzők, nem gyakorolnak nevezetes káros befolyást a' lakosok' egészségére, mert először távol vannak a' várostól, kiterjedésük is csekély; másodsor, majd minden nyáron eltűnnek, ha csak egy kissé tartós is a' forróság és szárazság, mert valóban nem egyebek olly lapályoknál, hol az eső és hólé összefut és összegyűl. A' föld (talap) minősége, 's a' geognosticai jegyzetek a' 3, 4. és 5. lapon csekély változtatással egészen D. Jankovich munkájából vannak kivéve, 's minthogy ez a' növényországra nézve csak D. Sadler Florájára hivatkozik, szerző is hasonlót tesz, a' nélkül, hogy csak némileg is említené a' nevezetesebb növényeket.

Pest öt részre osztatik: a' belső és négy külső várossa, mellyek mindössze 2481600 négyszög ölnyi tért foglalnak el. Itt szerző az egyes városrészeket nem emeli elegendőképen ki. Szükséges lett volna az egyes városrészek összehasonlítását világosan szem elé vezetni, hogy megláttassék, hány ház és mennyi lakos van a' nagyobb vagy kisebb téren, és így kitűnjék, mi ártalom fejlődik ki belőle a' lakosok' egészségére nézve, melly aztán czélszerűleg méltánylandó lenne. Minő különbség van p. o. e' tekintetben a' tervszerűleg épített, tág utcás, tiszta 's túl nem népesített Leopoldváros, és a' rendetlen, szűk utcás, piszkos, lakókkal dugva lévő Theresiaváros között? A' házak száma 4682. De mellyik évben? Ez 1840ben egyáltalában lehetetlenség. D. Jankovich' előadása szerint 1836ban 4680 ház vala Pesten; de azóta hivatalosan van kihirdetve, hogy a' vizár alkalmával 1838ban 2281 ház egészen összedőlt, mellyeknek fele sincs eddigelé fölépitve. Hogy a' házudvarok, csak a' belső város' néhány házát véve ki, elég téresek, nem igaz. Mind a' belső, mind a' Theresia városban a' házak többnyire keskeny udvarral bírnak. Mit szerző a' 6. és 7. lapon a' házak és lakókról mond, többnyire elődenek munkájából van, a' 29. lapról, kölcsönözve. — Hibásan van mondva, hogy Pesten csak 3 nagyobb és 11 kisebb tér (piacz) van. Már az árviz előtt 19 tére volt Pestnek, mellyekhez a' vizutáni vá-

rosrendezés' következtében még négy tér járult. Az utcák számát D. Schl. 269-re teszi, a' mi szinte hibás. A' szerző az 1831diki számlálatra hivatkozik. De Tekusch e' munkájában: Der Fremde in Pesth stb, a' 1833ki számlálás szerint az utcák számát 200-ra teszi, D. Jankovich 1836diki hivatalos adatok szerint 196-ra. A' két utolsó adat nem sokat különbözik egymástól, míg szerzőé majdnem százzal eltér azoktól, a' mi nyilván csalódás. Mind ezen adatokból pedig az világlik ki, hogy a' hivatalos tudósítások nem hitelesek, nem hibátlanok. Hogy az utcák jobb és könnyebb tisztán tartása végett mindenütt csatornák vannak, szinte hibás. A' külvárosokban kevés utca van még, csatornával bíró. Innét származik, hogy a' viz a' külső városok kövezett utcáiban is áll, poshad, és a' levegőt rontja, mi az árvíz óta igen nagy mértékben növekedett, minthogy azóta sok utca fölülete egyenetlenné lön, 's azóta sincs meg szabályozva. Ezt pedig a' helyírásban, mint az egészségnek igen ártalmas dolgot, egészen ki kellett volna emelni. Nem látjuk továbbá át, miért veszi szerzőnk a' Dunát épen csak Pest városa leírásánál vizsgálata tárgyává? A' Duna szintugy tartozik Budához mint Pesthez. Itt is, mint más helyeken, sokkal jobb lett volna a' Jankovich választotta menetelt tartani, a' mi itt ott bizonyosan csak azon czélból nem történt, hogy a' kölcsönzés palástoltassék. Mit a' szerző a' Duna' hajdani folyásáról mond, hogy t. i. egy ágra ott folyt, hol most a' csatorna a' külvárosokat átszeli, az semmi alapos ok által be nem bizonyítható. Ha ezt régibb földleírók tanúsítják, mint Schl. ur állítja, miért nem hozza azokat néven föl. A' Duna leírásánál terjedelmesen megemlíti szerző azon héforrásokat, mellyek Ó Buda irányában a' Dunában vannak, de csak igen csekély víznél tűnek elő, 's ezen okból csak természetleirási tekintetből érdekesekek. De a' szerző egész cikket szán nekik, mi annyival inkább fölöslegesnek látszik, mert legkevesebb haszon sem származik belőlök, azonfölül a' szerző Ó Budát egész határával, valamint sok más orvosi rendőrségi tekintetben fontos tárgyakat mellőz, millyenek: az utcavilágítás, a' sok, gazda 's ur nélküli csavargó kutyá, mellyek közül évenként több megdühödik 's emberek és állatokra nézve veszedelmesekek, a' marhadög stb, stb. D. Schl. Tognio

prof. urral vizsgálta meg e' forrásokat, 's e' vizsgálatból, melly közelebről nem terjesztetik elő, az világlik ki, hogy a' nevezett források a' császárfürdőbélihez igen közelítenek (de hogyan és mi tekintetben?), hogy amazok több földi, emezek pedig több gázidomu alkotó részeket (mellyeket?) látszanak bírni (?). Ha csak látszanak, a' vizsgálat is csak látszatós lehetett. A' legfontosabb, mi ezen vizsgálatból következik, az, hogy Tognio ur itt munkatárs, utóbb bíráló 's díjosztó is volt a' munkára nézve. A' pesti fürdőintézetekre nézve azt említi meg szerző először, hogy vannak *egyszerű fürdők*, hova a' dunafürdőket, a' Diánafürdőt és még más kettőt számlál a' Theresiavárosban. De Pesten két fürdőintézet van magán a' Dunán, a' hid fölött és a' hidon alul, 's azon fölül még két uszoiskola. Másodsor vannak ásványfürdők, hova Rumbach' vasfürdejét és Gamperlét számítja, melly utolsóbbik csak nevére nézve vasas. A' theresiavárosbéli másik két vasfürdőt, a' Remetenél 's a' Hárs-utczában, mellyek vasra nézve tartalmaznak és terjedelmes leírást érdemelnének, csak jegyzetben érinti meg szerző, tehát csak hallás és beszédből látszik ismereni, noha ezen intézetek akkor már léteztek, mikor szerző munkáját sajtó alá boesátá.

(Folytatása következik.)

Három rendbeli válasz a' Tudományos Gyűjteménynek.

(Vége).

— Ezen két, erköles-feketítő álarczos után jön egy harmadik vitez, szinte a' nevtelenség burkában. Ő a' becsületet bántatlanul hagyja, 's azért derek gyermek; de jámbor, igen jámbor a' szegény. Ő a' nyelvújítás ellen küzd, es egyik oldalán *szellemet*, *tárgyakhozi viszonyt*, *villanyanyagot*, stb emleget, más részről pedig azt mondja: rosszul állítatik, hogy a' *vala* ígét a' mutató modban minden időhöz hozza toldhatjuk, mert — *az csak ez előtt vala szokásban*. Illyen hősei akadnak a' régi törzsökös magyar nyelvnek, kik új szavakkal küzdenek, es az o' szolasmódokat, mellyektől p. o. a' bibliák hemzsegnek, ki akarják kűszöbölöni.

Az 1840ki T. Gy. IXik kötetében ugyan is egy oságbajnokot latok ellenem rugtatni; hadi kötöse kopott, sarúiról a' sarkantyúk letoredeztek, sisakja rozsdás. Nem tudja, köszönjön-e, vagy ne, 's ha én köszöntöm: elfogadja-e vagy ne. Tudván, hogy nem én, de meg a' kuczkoórzők sem ijednek meg tulajdon arczától, leereszti sisakját, 's hozza fog a' megrohanáshoz. „Hogy

mersz újítani? kiált föl. Miért lépsz vásári munkával elő? Munkád hamar készült, és nem jó! — Lássuk hogy bizonyítja be ezeket.

Altalában O. czímmel jegyzett hősöm igen *hű bele Balás* módjára szól. Mindjárt bírálata elején hamis árt hazud könyvemnek, t. i. 30 krajezárt, mikor csak egy huszason árultafik; kapkod ide oda, a' nélkül hogy tudná, mit akar, azon egyen kívül, hogy nyelvtanomat rosznak ohajtja találni. Az ellen kel ki, a' mi újat lát benne; de vakabb, mint hogy az újat mind meglátná, 's botorabb, mint hogy a' meglátottat használni képes volna. Nyelvtanomban sok új van, 's magam is akarom hogy, a' latin gramaticákhoz képest, legyen, mert a' magyar nyelv' alkotása igen és igen sokban eltavozik a' latin, német és többekétől. — Nem látja, hogy a' hasonlítóványban igen eltértem a' „tudós, tudosabb, legtudosabb“ féle hasonlításról; hogy a' birtokos nevmásakat egészen másképen származtatom, mint eddig tudtomra szokás vala; hogy a' parancsoló 's kapcsoló módot egyesítettem, 's jövő idejeket is kitevém, hogy aligmúltat csak a' mutató módban ismerem, hogy a' föltételes vagy ohajto módban mind a' három időt fölhozom, hogy három ragolmányt (igeragozást) állítok föl 's azokat egy lapon bátorodom előadni; hogy a' személytelen igével és potlióival eléggé kifejttem a' ragolmányt; hogy fajjegről szölok; hogy kétszemélyű igém vannak; hogy a' részesülőkkel egy teljes ragozási módot hozok a' szem elé. Ezeket meg kellett volna látni, — de ahoz értelem kell, mivel bővelkedését O. ur nem igen bizonyította be. Ellenben maga sem őrizkedik az újítástól O. ur, minek dicséretes példáit adja p. o. a' 98. lapon a' 9dik sorban (alul) kezdve: „De ezen tévelygése Verseghynek tartozik (!), az ő több rendbeli különcködéseinek közé, 's epen nem utánozni való“. O. ur bizonyosan magyar syntaxison dolgozik, a' azt rakja oly helyesen a' szökat. — Hasonló jellességgel van ez mondva a' 99. lapon (4 és 5 sor fölül): „de a' mit ilyen előkészülettel, azaz a' szükséges előismeretek nélkül létre hozunk (!), az oly portéka lesz stb“. És alább a' 9—10 sorban: „egy nyelven is hatnál sem több sem kevesebb ejtés nem lehet“. De leg-legszebb az, a' hol O. ur becses bírálatát bevégezve, ezt mondja: *hamari munkában egy sincs jó*. Itt sok jeles új van. Első a' *hamari*! szép szó; másodsor a' jó logica dicséretes a' mondatban, mert az alapszó hibázik benne; harmadszor, ha az alapszót oda gondoljuk, ezen értelem áll elő: *hamari munkában egy munka sincs jó*. Tehát egy munkában egy másik munka! — Ki nem nevetne ezen? — Ha O. ur megkérne: tanítsam meg, hogyan kell gondolkodni, 's a' gondolatot magyarul kifejezni, azt mondanám neki, többek közt a' főlebbi mondat így áll: *egy hamar készült munka sem jó*. De így van az, ha igen bölesek akarunk lenni. Volt, a' mese szerint, egykor egy tulok is, melly a' mészáros eszközöket nyalogatá, és epen azokkal metszék torkát.

Ezen híres szököttő ur egy két részletességbe is bocsátkozik nyelvtanomnál, hogy kimutassa, minő nagy szönyomozó is egyszersmind. Es itt valóban fejet kell előtte hajtanom. Mit a' 98dik la-

pon mond, az előttem eddigelé egészen ismeretlen volt. Itt ő arra tanít meg, hogy midőn a' fő nevekről beszélek, onnan a' mellékneveket kivégyem. Csodálatos. Mint ha én az ökrök közül a' szamarakat minden tanítás nélkül ki nem venném! Tanítása pedig arra megy, hogy a' hosszú magánhangzóba végződő melléknevek p. o. *bohó, merő, áhá, apró, dicső, első, fakó* stb, a' többest nem *k* betű által képzik, hanem *ak, ek* szotag által. p. o. *bohó-ak, merő-ek, apró-ak, dicső-ek!!!* No, ha ez nem a' legbotorabb újítás a' magyar nyelvben, 's e' szabály nem legostobább, akkor alattam hagyom meggyújtani nyelvtanomat.

Ugyan ott névragozósomat megtámadva így méltóztatik fölöttem a' tudás' pálczáját eltörni: „nyilván kimutatja (t. i. en mutatom ki), hogy az ejtegetésről még csak fogalma sincs“. Az igaz, hogy eddigelé kevés fogalmam volt az ejtegetésről, hanem a' Tud. Gyűjt. lovagai megtanítgatnak rá, 's iparkodni fogok jövőben egyre jobban es jobban ejtegetni őket. „Az utószavakat, úgy mond, a' *declinatio*ba zavarván“. Barátaim, ne nevéstetek e' böleket; mi mindnyájan csalódhatunk, 's ő diádalmaskodhatik. A' viszonyragok vagyis utószavak, vagy az úgy nevezett *declinatio* kulcsát a' szökötésben találjuk föl, O. ur pedig, milly jeles szököttő, már láttuk. — En itt komolyan kinyilatkoztatom, hogy O. urnak a' viszonyragozat, vagy főnevek' ejtegetéséről még csak jó sejtítése sincs, nem hogy fogalma volna. O. ur azt sem tudja, hogy a' magyar nyelv a' viszonykifejezésben az egység, egyszerűség 's következetesség érdemeit egyesíti, mellyek hogy mi-ben állanak, itt fejtegetni nincs helye, sem ideje.

Továbbá így szól O. ur: „*Vajda*.. magyar botanicát is írt, a' nélkül, hogy a' fűvészetnek csak a' műszavairól is világos fogalmai volna-nak“. Ez igen könnyen megfogható, mert a' *fűvészetnek az ő műszavairól* fogalommal lenni ne-héz. A' gyökér, törzsök, ág, galy, virág, kocsán, levél, gyümölcs, bogyó, dió, rigya, leveles, kerekded, hoszúkás, gömbölyű, veseido-mű stb, oly nehéz fogalmak, mellyektől O. ur is megborzad. Különböben pedig logikai következetesség, hogy ki rosz botanicus, rosz nyelvész is. Hihető O. ur, mikor nyelvészetről gondolkodik, akkor botanicus, mikor botanicáról, akkor nyelvész.

Még tovább így szól O. ur: *nincs nyelv, mellyben hat ejtésnél kevesebb lehet*. O. ur jó görög, mert görög syntaxisával kerkedik, fölszólitom tehát, lépjen elő a' görögök hatodik ejtésé-vel, mutassa meg hogy a' görögöknek van *ablativus*-ok, és ha ezt megteszi, magamra vállalom az *ostoba beszédű* czímet, mellyel különben őt van megtsíztelni szerencsém.

O. ur így szól tovább, hatodik ejtésben állnak ezek: „*A' falról lehull a' mész: őrizked-jünk a' gonosztól*“. Tehát szerinte a' *rol* és *tól* ugyan azon viszony; ugyan azon viszony, ha így szölok: a' számtól nem tanulhatok, és: a' szá-márról leveszik a' bársony nyeret!!

O. ur beszél a' *vocativus*rol is, de szintolly bölesen, mint előbb az *ablativus*ról. Ha O. ur csak egy mondatban alkalmaztatta volna is a' három személyt, átlátta volna, hogy a' *vocativus* és no-

minativus között viszonykülönbség nincs, és az egész nem egyéb változatosságnál, kifejezési bőrségnél a' latin (és görög) nyelvben, mert így szól: *ego dominus loquor, tu domine loqueris, ille dominus loquitur*, míg mi magyarok így: *én ur szólok, te ur szólsz, ő ur szól*, hol mind a' nominativus, mind a' vocativus alapszó; tudva van pedig hogy alapszó viszonyragot nem bírhat, tehát tulajdonképen csak nominativus lehet, mellytől a' vocativus ha hangra is, de lényegre nem különbözik.

O. vitézem arra is kezd tanítani, minő magánhangzót kell a' többes *k*, 's a' vádeset *t* betűje elé rakni. Jókora munkába kezd, hol egész szótárra lesz szüksége. Itt semmi más törvény nincs, csak a' johangzása*). En az a' pártján vagyok, mert szebb hangnak tartom az *o* hangnál, azon felül az *a* nálam a' többes képzésénél játszása szerepét, p. o. *vár-ak, város-ak, lovak, láb-ak*; az *o* pedig a' birragasztéknál, p. o. *vár-ok, város-ok, lov-ok, láb-ok* stb, gondolom pedig hogy a' johangzás illy módon csak nyer, mert e' két mód akármelleyike szebb mint az *u*-zás a' birragoknál, így: *vár-ak, város-ak, lov-ak, láb-ak*. De hogy O. ur illyesmiről nem is álmodott, természetes.

Továbbá a' 100ik lapon így szól O. ur: „*Mérvő zavar, mi az 58dik lapon mondatik: Ezen képző (hat, het) az íkes ígék után* (minők p. o. bán, kérked) *ikkel toldatik*, p. o. *bánhatik, kérkedhetik*“. Hogy ez O. urnak zavar, nem esodá-
tom, mert még nem láttam, mi volna előtte világos! Tovább folytatva, tagadja ezt, hogy: „első jövendőben így állhat: *hatand, hetend*, és *andhat, endhet*“. Szerenese, hogy meg több nyelvész is van, mint mi ketten, és több iro' s olvasó, kik kettőnk állítása között választhatnak.

Egy okosat szól O. ur, midőn azt mondja, hogy a' *codik* igekepzőt is föl kellett volna hoznom, 's hogy az ismétlést jelentő képzők közül kimaradt a' *dokol, dököl* (öldököl), és a' *kál, kél* (uszkal, mászkal); ha illyenekkel jött volna elő, en lettem volna első, ki őt tiszteli, becsüli, 's neki köszönetet mond; de sajnos, hogy 7edfel lapon terjedő bírálatában csak ezen egy okos van, itt is azon hibával, hogy a' *rep-ked* igit ide számítja, holott a' *rep* nem alapige, 's több képzőt, melly kimaradt, észre nem vón, minők a' *kos* (fut-kos), *gúl* (ado-gál), stb.

Még két dolgot támad meg a' jámbor O. ur: hogy a' *vala* igit nem tanácsos más igeek után használni, így p. o. *jár vala*, mire én egyebet nem mondhatok, mint hogy miért nem kere O. ur országos tilalmat reá, különben az irok nem fog-
nak neki engedelmesskedni. Másodsor azt mondja, hogy a' magyarban nincs személytelen ige, mert „*a' kell ígének szinte úgy megvagnak minden*

*) Nem tartóztathatom magamat a' tisztelt szerzőt a' mult évi Figy. 104—107 és 119—120 szeleteire figyelmeztetni, hol társunk Fogarasi János ezen változó szokásnak is kimutatta bizonyos törvényeit. S. F.

személyei, mint akármelley más ígének“. Már hogy akarhat O. ur úgy meglopni engemet, elhittetve a' közönséggel, hogy e' fölfedezést magatette? Hisz ott áll nyelvtanom' 60-dik lapján a' kellnek, mint személyes igeek, ragolmánya. Ez nem szép, O. ur, más rovására aratni a' dicsőséget. De azt az egyet elfeledte O. ur, hogy a' *kell enuem, kell tanulnod* stb, személyte en *kell-t* bír, 's hogy a' *kell-ek* egészen más jelentésű ige, hogy az első németül azt teszi: *Man muss*, a' másik pedig: *man braucht mich*. Azt is mondja O. ur, hogy *villámlani* tud és *menydörögni*, melly igeek személyesek. En épen nem veszem észre, hogy legkisebb tehetsége is volna villámlani, mi pedig menydörögést illeti, az menydörögés semmi esetre sem, mert menydörögni csak a' meny vagy az eg tud, 's ha ember akar menydörögni, abból rendesen lö- vagy ökördörögés lesz.

Végre azt mondja O. ur: *nem fejtegeti tovább ezen aprós (?) munka hiánosságait, nehogy észrevételei többre terjedjenek a' könyvecskénél*. Itt O. ur jó számolónak mutatja magát, attól felve, hogy 7 lap hozadalmas bírálat több 80 lapnyi tömött munkánál. Elhallgat O. ur, mert nem tud többet szólni, mert bölcsesége is elhagyá. Ha tud, bizvást szóljon; ha okosat mond, kinyomatom en magam. Kérem pedig, ereszkedjek minel előbb Gyakorlataim hasonló bölcs taglalatába is, hogy alkalmam lehessen vele a' publicum előtt társalkodni, mert valóban a' T. Gyűjtemeny' szerkesztősége olly éhség erzetével álda meg gyomromat, mellynek alig tudand elég eledelet teremteni. Remenylem, ezután többször bön-
gészendünk együtt.

Vajda.

Literaturai mozgalmak.

— Pesten, Heckenast G. költ. megjelentek: 1) *Der ungarische Wechsel-Codex*, nebst den gesetzlichen Vorschriften über Handels und Fabrikswesen, Erwerbgesellschäften, Sensale, Frachter, Intabulation u. Concursordnung. Nach der Gesetzgebung d. ung. Reichstages von 1840. übersetzt, und mit Erläuterungen, Anmerkungen, deutschen u. ung. Wechselformularen, so wie mit einem vollstaendigen alphabetischen Register versehen von Hermann Klein. 1841. N8r. X és 311 lap, köz. velinen, füzve 2 ft ep. — 2) *Gesetzartikel des ung. Reichstages 1840*, mit Einschluss des Wechsel-Codex stb. 1840. N8r. — 1. füzve 1 ft, velinen 1 ft 40 kr ep. — 3) *Iris*, Tachenbuch f. d. J. 1841. Herausgegeben von Johann Gr. Mailath und Dr. S. Saphir. Zweiter Jahrgang. Mit sechs Stahlstichen, N12r. 431 lap, finom velinen, selyembe kötve 5 ft ep. Hazai tárgy benne két néprege Pulszky Ferencztől, 's ha úgy tetszik, Levitschniggtól egy poetai utazás a' Nador gözöson. A' metszetek közt „Dandár és Isidora“ Josika' Abafiához, Barabás után. — Jövö évre is hirdettetik e' zsebkönyv folytatása, gr. Mailath szerkesztése alatt.